

Adalékok az 1612. évi események történetéhez

Mohácsi Endre

Az 1611. évi háborúskodást lezáró tokaji egyezség elméletileg békét teremtett az Erdélyi Fejedelemség és a Királyi Magyarország között, de nyilvánvalónak látszott, hogy pontjait egyik fél sem fogja figyelembe venni. Egyrészt mert az Oszmán Birodalom nem volt e békében érdekelt, másrészt mert Báthory Gábor (1608–1613) fejedelemségét fenntartani – saját magán kívül – már senki nem akarta. Jelen dolgozatomban megvizsgálom, milyen előzményei voltak az 1613. évi Báthory Gábor – Bethlen Gábor váltásnak Erdély politikai életében.

Az érvek, amelyek miatt érdemes volt a bécsi udvarnak és a katolikus egyháznak Báthory Gábort Homonnai Bálint¹ ellenében támogatni a fejedelemség megszerzésében, kezdtek teljesen szertefoszlani. 1607-ben Forgách Ferenc² és a jezsuiták még komolyan számoltak vele, mint a katolikus hit védelmezőjével Erdélyben. Ahogyan Forgách írta egyik levelében Giovanni Stefano Ferreri³ prágai pápai nunciának: „*Quonian religionis catholicae tutelae, et propagationem in Transilvania promittit ipse quoque brevi simulatam haeresim abiecturus.*” (KRUPPA 2009. 162.) Valláspolitikája révén a fejedelem a katolikusokat teljesen magára haragította, ugyanis már az 1608-ban Báthory által aláírt, az erdélyi rendek által megfogalmazott „conditio”-k első pontjában kötelezték a vallásszabadság megtartására. További döntései pedig vallás dolgában szinte protestánsnak „predestináltak”. Másrésztől viszont, hogy bármiben is lépni tudjon, ezt a fontos pontot, amelyet az erdélyi rendek követeltek meg tőle, nem hagyhatta figyelmen kívül. A vallási érveken kívül fontosnak tartotta Forgách, hogy Báthory, ha fejedelemmé választanák, hajlandó legyen a Német-Római császár vazallusa lenni. Ez a megérzése helytállóan bizonyult, de Báthory későn adta volna fejét erre a döntésre. Az 1610. évi hadjárata Havasalföld ellen végképp felborzolta a környező hatalmak kedélyét. 1612 első hónapjaiban mégis úgy tűnt, hogy a dolgok visszakerülnek a régi kerékvágásba. Legalábbis Báthory Gábor szemszögéből úgy tűnhetett, hogy minden marad a régiben. Nem tűnt fel neki, hogy az év eleji nagy nyugalom inkább a vihar előtti csend volt. Egyre magabiztosabb lett. A brassói szász lázadókkal⁴ szemben – most, hogy más, fontosabbnak ítélt dolgok nem kötötték le a figyelmét – keményebben készült fellépni, annak ellenére, hogy ez ügyben Thurzó György nádor mérsékletességre intette. A május 15-ére Nagyszébenbe hirdetett országgyűlésen rendezte a lázadók ügyét Brassóban, s úgy tűnt, hogy felülkerekedett. 43 embert proscibáltak, azaz őket az országgyűlés

¹ Gereni és homonnai Homonnai Bálint (1577–1609) Zemplén vármegye főispánja, Bocskai István egyik tábornoka, Bocskai által kijelölt utódja.

² Ghymeszi és gácsi gróf Forgách Ferenc (1560–1615) esztergomi érsek.

³ Giovanni Stefano Ferreri (1568–1610).

⁴ Báthory Gábor központosító politikájával teljesen ellehetetlenítette a szász önkormányzatokat. 1610-ben Brassó központtal a szászok ellenálltak a fejedelemnek, aki sorra vette be a szász erődöket, de Brassót csak 1612-ben tudta térdre kényszeríteni, miután októberben legyőzte Weiss Mihály és Ghiczzy András seregét.

vagyoneklobzásra ítélte.⁵ Életvitelén nem nagyon változtatott a korabeli források szerint, pedig mind a bécsi udvar, mind a török porta megítélése szerint borotvaélen táncolt. Eközben pedig Magyarországon Forgách Zsigmond⁶ és Dóczy András⁷ kapitányok még a háborús sebeiket nyalogatták, és a hajdúkat próbálták megfékezni. Ugyanis a tokaji béke pontjait a hajdúk egyáltalában nem akarták megtartani, sőt a helyzet egyre jobban hasonlított az 1607–1608. évi második hajdúfelkeléshez. Az emberek féltek, a káosz kezdett teljesen eluralkodni. Erről a helyzetről számolt be Forgách Mária egyik levelében, amelyet 1612 áprilisában írt Révay Péternek: „*Írja K(egyelme)d, édes uram, hogy semmi bizonyost nem írhat K(egyelme)d, bizony dolog elég rettegésben vannak az emberek itt, mert csoda hírek vannak itt, adja Isten minden jóra.*” (DEÁK 1879. 129.) Egyébként Nagy András sem hagyott semmi kétséget afelől, hogy hajdúival nagyobb gondokat is tud okozni: „*mihelt én véghez vihetem itt az dolgot (ti. megöli Báthoryt), mentest megyek ki Magyarországra, ott mind szép szóval, mind fegyverrel az hajdúságot fel vevén, valahol mi urat és fő embert találok mind levágatom, N(agy)s(á)g(o)d is onnét azt cselekedje mindjárt, mert soha különben az beste lélek kurvák miá meg nem maradhatunk és dolgunkban elő nem mehetünk.*” (KOMÁROMY 1896. 429.) Több olyan esetről tudunk ezekben a hónapokban, amikor a megye lakosait, falvait rabolták a hajdúk. Példaként állhat egy februári eset, amely Ura faluval történt meg: „*1612. február 12-én Fekete Tamás fegyveres kézzel és hatalmasul az éjjel csendjében Ura nevű falura törve szántsándékkal és előre megfontolt gonoszságból a szentek elleni legocsmányabb káromlással és szidalommal és egyben Ura lakosai ellen, az említett Ura falun hajdúk és az ellenség szokása szerint az utcákon körül lovagolva és kóborolva, néhány házat megtámadott, a panaszos Uray Ferencnek egy jobbágyát Fejér nevűt Ura falu utcáján, avagy az országúton megtámadva, puskalövessel halálos lövéssel megölte, a panasztevő nemesi szabadságának nagy sérelmére és kárára, a mindenható Isten megbotránkoztatására.*”⁸

A hajdúság mint hadászati alakulat továbbra is kétélű fegyvernek bizonyult, megfékezésükre nem volt elegendő még az sem, ha törvénybe foglalták a büntetést, amennyiben valaki a szabad hajdúk közé állt. II. Mátyás király az 1613. évi országgyűlés cikkelyei közé felvette „a szabad hajdúkat tartók büntetését.” (KOLOSVÁRY–ÓVÁRI 1900. 107.)

A helyzet 1612 júniusában megváltozott. Báthory Gábor rossz híreket kapott: Ghiczy András portai követe – elárulván őt – megegyezett a törökkel, és saját magának kérte a fejedelemséget. Cserébe a régen vita tárgyát képező Lippa és Jenő várait ajánlotta fel a töröknek évi 15 ezer arany adó fizetése mellett. A török elrendelte, hogy Ghiczy segítségére Radul Havasalföldi Vajda állítson ki sereget. A vajda vonakodva ugyan, de 2000 lovast adott, akik június 21-én bevonultak Brassóba,

⁵ *Reverendum Stephanum Csiki episcopum Samandriensem, honorabilem Matthiam Koppani, diaconum Albensem, pectabiles ac magnificos Stephanum Kendi de Lona, Pancratium Sennyei, Georgium, Balthasarem ac Sigismundum Kornis de Ruzka, Nicolaum Sennyei de Lapispatak, Joannem Petki de Ders, generosos item ac egregios Sigismundum Sarmasági, Nicolaum Sükösd de Teremi, Joannem Kalnoki de Köröspatak, Franciscum Bernald, Stephanum et Franciscum Damakos de Alsó-Czernaton, Franciscum et Georgium Gereb de Arapataka, Blasium et Joannem Nemes de Hidveg, Melchiorem Nagy de Bibarczfalva, Joannem Dobokai, Sigismundus Mikes de Zabola, Franciscum et Joannem Zercsei de eadem, Joannem Nemes minorem de Adamos, Benedictum Kalnoki de Köröspatak, Franciscum Demien de Dalnok, Nicolaum Vayda de Nagy Medgyes, Demetrium Zöldi, Matthiam Verebeli de Borosjenő, Joannem Literatum de Colosvar, Georgium Kereszturi de Torda, Nicolaum Csiszar de Alba Julia, Stephanum Gergoczi de Varad, Joannem Pataki, Joannem Regeni de Cibinio, Stephanum Halmagy de eadem, Nicolaum Nagy de Körösbanya, Petrum Szilvasi de Legen, Stephanum Boyér de Zombatfalva, Joannem Rapoti de eadem, Jacobum Valon de Zagon, Georgium Horvat Macedonischem, Stephanum Sarfi de Zala* (SZILÁGYI 1880. 224.).

⁶ Forgách Zsigmond (1565–1621) 1611-től felső-magyarországi főkapitány, majd 1618-tól nádor volt.

⁷ Nagylucei Dóczy András (1586–1620) 1610-től szatmári főkapitány, 1618-tól felső-magyarországi főkapitány volt.

⁸ SzSzBML. IV.a 501/a. 442.folio

ahol a lázadó szászok Weiss Mihállyal⁹ az élükön örömmel fogadták őket (SZILÁGYI 1880. 64.). E hírek hallatán Báthory azonnal sereget toborzott, meghagyta Tarjáni Demeter kapitánynak, hogy a hadra fogható hajdúkat is szedje össze (SZILÁGYI 1880. 64.), és segítséget várt a Királyi Magyarországtól is. Levelet küldött Nagylucsei Dóczy Andrásnak, a szatmári főkapitánynak, amelyben a nagyobb hatás érdekében kisebb-nagyobb túlzásokkal számolt be Ghiczy árulásáról: „*Azért azt bizonyosan irhatjuk kegyelmeknek, hogy az mi portára küldött követünk Géczy András mind istenét, urát, hazáját elárulta, magunk személyét számtalan hamis vádlásokkal terhelve császár és az vezérek előtt, de az többi között ezzel kiváltképpen, hogy ez mostani új confoederatiót nem egyéb végre csináltuk az királylyal ő felségével és Magyarországgal, hanem titkon öszvekötttem magamat az királylyal ő felségével és az confoederatus országokkal az török ellen.*” (SZILÁGYI 1880. 233.)

Báthory hadba hívó szavára a hajdúk csapat-papot hátrahagyva indultak Erdélybe a biztosabb kereseti lehetőség reményében. Bár a tőle elpártolt Nagy András csak később tért vissza a fejedelem hűségére, sikerült egy ütöképes hadat kiállítania és a védekezésre felkészülnie. Azt gondolhatjuk, hogy milyen volt a politikai hangulat Erdélyben a háborúra való készülődések miatt. Viszont Szatmárban, Szabolcsban, Máramarosban máshogy élhette meg ugyanezt a kor embere. Az első reakció a hangos öröm volt, mert a hajdúk elvonulása után megszűnt az általuk lassan meghonosodni látszó pusztítás, zűrzavar. A háttérben viszont lázas készülődés folyt. Gimesi Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitány és Nagylucsei Dóczy András előrelátóan felkészültek az esetleges hajdú vagy erdélyi betörésekre. Az alább közölt levél ezekben a napokban íródott és hűen tükrözi a helyzet kilátástalanságát, amelyben a Királyi Magyarország keleti vármegyéinek volt része:

„*A K(egyelme)d levelét meghozák énnékem, kiből megértettem mely vesződése vagyon itt az kétszáz hitvány gyaloggal az kik Kállóban voltak, azok ugyan el is oszlottak három százan és Báthorihoz is mentek, benne jó gyalog volna de nem veheti ember hasznukat, hogy ilyen pártütők.*

Az Kun László¹⁰ uram lovassi kellenek, mert sokával vagyon immár az Rákóczi hada, azokkal kell supplealnunk,¹¹ én uram ad 3 july Tokajba megyek, ha Isten egészségemet adja. Kis Lukács¹² uramat is elviszem, vele Kun László uram valami közhelybe jönnek Kálló és Szatmár között, oda megyen megmustrálván ő kellő pénzt ad nekik, csak maradjanak constanter az hívségbe és jó szerrel legyenek. Az hadakat által szállítánám Tokajnál elsőbe. Rakamaznál szállunk táborba 5 vagy 6 july ha Isten engedi, azért K(egyelme)d is az túl az Tiszán való vármegyékkel legyen készen, hogy mind együtt oda jöhessen mellénk a hova K(egyelmedne)k megírjuk, csak addig ne jönné vissza az hajdú míg által költözünk az Tiszán, az után készen várjuk őket, ha eljönnek. Az ott való vitézek fizetésére ... ők gondja vagyon, az gyalognak hó pénzeket ma megküldte. Ötven szál kopjánál többet K(egyelmedne)k nem küldhettem, mert itt sincsen. Itt most semmi egyéb hírünk nincsen, csak az oláhok meg ne csökkenjenek dolgukba, mert ha késnek mind török, tatár megsegíti Báthorit Váradért. Király ő felségének meg irtam, hogy kész hadai legyenek, mert ki tudja, mint érhetik az dolog. Ezeknek utána éltesse Isten K(egyelme)dét jó egészségben. Datu. Cassau 25 Junii AD. 1612.

Comes Sigis(mundus) Forgach

Palatinus Uram ma ebéden nálam leszen” (MOL E173)

A hathatós török segítség nélkül Ghiczy ügye a háttérbe szorult. De a brassóiakkal szövetségessé hajdúvezér tovább folytatta egyenlőtlen harcát, oldalán Weiss Mihállyal. Erejüket túlbecsülve

⁹ Weiss Mihály (1569–1612) Brassó város főbírája volt 1612-ben, amikor Báthory Gábor központosító politikájával a szászok önállóságát veszélyeztette. 1611-ben szövetségre lépett Radul Serbannal a fejedelem megbuktatására.

¹⁰ Későbbi szatmári kapitány 1619–1629-ig (Pálffy Géza nyomán).

¹¹ Lat. kiegészít, pótol.

¹² Kamarai pénztárnok és fizetőember (Urbáriumok XVI–XVII. század, MOL forráskiadványok 1959.).

a brassói főbíróból avansált „hadvezér” Ghiczy tanácsai ellenére is össze akarta mérni serege erejét a fejedelmi haddal. Októberben viszont Báthory serege fölényesen győzött, Weiss is a csatatéren maradt holtan. Így a fejedelem nem várt gyorsasággal tudta lezárni a brassóiak ügyét. Sőt a fejedelem hűségére látszólag visszatért Nagy András terveiről is értesült a fejedelem, és még augusztusban kivégeztette az áruló hajdúvezért. Legközelebbi emberei ellenséges viselkedése folytán a fejedelem egyre bizalmatlanabb lett. Kiszámíthatatlansága miatt félték is tőle. Így számolt be erről Bethlen Gábor 1612 októberében Thurzó Györgynek: „*A tavaszkor Szebenben tartott országgyűléskor is, megrészegölése után minden ok nélkül belé vészett, meztelen kardot rántott reá (ti. Bethlenre), melyet ha Némethy Gergely kezében meg nem fog vala levágja. Igaz ugyan, hogy az subditus urának csak addig kötöles az hivségre, a migvallásában, böcsöletiben és szabadságában meg nem sérti, de ő mégis túrt, noha bizony igen keserves szívvel és bús elmével...*” (VERESS 1914. 329.) Bethlen, féltve életét, a törökhöz szökött. Báthory nem ijedt meg, sőt ő maga nyugtatta a nádort, hogy „*Bethlen Gáborra minékünk illendő gondviselésünk vagyon, nem is tartunk igen sokat tőlle. Ennél egyebet a felől az áruló felől N(agy)s(á)g(o)dnak nem írhatunk.*” (KOMÁROMY 1896. 434.)

1612 Báthory Gábor fejedelem „győzelmével” végződött. De ekkorra már később megállíthatatlannak bizonyuló folyamatok indultak el. Báthory végleg szakított a török portával, és a Királyi Magyarország oldalára állt. Ha ezt II. Mátyás komolyan veszi, és hathatós segítséggel támogatja a fejedelmet ebben az ügyben, okozhatott volna némi fejtörést a török portának. De támogatást nem kapott, sőt egy roppant tehetséges politikus pártolt át Erdélyből, a fejedelem környezetéből az oszmán birodalomhoz Bethlen Gábor személyében. Így az 1613. év gyökeres változásokat hozott. Ezek a változások pedig évekig kihatottak egész Európa történetére.

Irodalom

DEÁK 1879.

Deák Farkas: Magyar hölgyek levelei. 1515–1709. Magyar Tudományos Akadémia Kvk. hivatala, Budapest 1879.

KOLOSVÁRY–ÓVÁRI 1900.

Magyar Törvénytár = [Corpus Juris Hungarici] : 1608–1657. évi törvényczikkek ford., utalások: Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen; magyar jegyz. Márkus Dezső. Millenniumi emlékkiadás, Franklin, Budapest 1900.

KOMÁROMY 1896.

Komáromy András: Báthory Gábor történetéhez 1–2. *Hadtörténelmi Közlemények* 1896. 273–298., 417–452.

KRUPPA 2009.

Kruppa Tamás: Erdély és a szentszék a Báthoryak korában: okmánytár II. 1595–1613. [Transilvania and the Papacy in the age of the Báthorys: documents II., 1595–1613.] közread. Kruppa Tamás. PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoportja – Budapest – Róma – Szeged 2009.

MOL E173

Magyar Országos Levéltár E szekció 173 Dóczy család iratai.

SZILÁGYI 1880.

Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. VI. kötet. 1606–1614. M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, Budapest 1880.

VERESS 1914.

Veress Endre: Bethlen ifjúkori levelei. *Erdélyi Múzeum* új folyam 9 (31): 6. 1914. 313–338.

MOHÁCSI Endre

Jósa András Múzeum

Nyíregyháza

H–4401 Pf. 57.

e-mail: andrewmohacsi@gmail.com

Data on the events of the year 1612

Gábor Báthory's short rule as Prince of Transylvania (1608-1613) was full of political and military events. In December, the Tokaj peace treaty closed the year 1611 yet no peace ruled even after it. The Prince's people one after the other turned away from him (András Ghiczy, András Nagy and Gábor Bethlen), even the Ottoman Porte turned its back to him and to top it Brassó valiantly defended itself against him. Báthory tried to keep his title in league with the Hungarian kingdom. Zsigmond Forgách the captain general of Northern Upper Hungary and András Dóczy captain general of Szatmár could feel relieved. In result of the events of 1612, the hope of recapturing Transylvania became once again a possibility for them and also for György Thurzó palatine.

Endre MOHÁCSI

Jósa András Museum

Nyíregyháza

H–4401 Pf. 57.

e-mail: andrewmohacsi@gmail.com

